

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВІДМІННОСТІ У ПРОЦЕСАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

Провідною тенденцією життя країн Центральної Європи та СРСР наприкінці ХХ ст. була руйнація комуністичної системи, вибудованої на монополії комуністичних партій на владу, комуністичну ідеологію, авторитарні режими та планово-адміністративну економіку.

Після розпаду колишнього комуністичного блоку постали завдання демонтажу політичної комуністичної системи: відмова від комуністичної ідеології, перехід від тоталітаризму до демократії, побудова ринкової економіки.

Упродовж двадцяти років усі країни колишнього комуністичного табору такі перетворення здійснили. Проте шляхи перетворень, глибина та результати виявилися принципово відмінними, що зумовлено різними історичними, політичними, соціальними, економічними та духовними чинниками, різною силою впливу на трансформаційні процеси як зовнішніх, так і внутрішніх факторів.

Головний вододіл у цих відмінностях проходить між країнами Центральної Європи — колишніми сателітами СРСР та країнами, які утворилися в результаті його розпаду. Країни Центральної Європи завжди були частиною політичної та геополітичної Європи. Ніхто не піддавав сумніву їхню належність до європейської цивілізації, європейської культурної спільноти та європейської історії. Належність цих країн до комуністичного табору тлумачилась як наслідок радянської окупації в результаті втілення рішень Ялтинсько-Потсдамських угод. Руйнація цієї системи після закінчення «холодної війни» закономірно поставила на поря-

док денний європейської політики виведення радянських військ із Центральної Європи та повернення країн цього регіону в європейську спільноту шляхом прийняття до НАТО та ЄС.

Україна була в Європі тільки географічно. Отже, не могла розглядатися як частина європейської політичної спільноти і тим більше як частина європейської цивілізації, оскільки перебувала у складі СРСР. Тож критерії, за якими Захід визначав долі країн Центральної Європи, не могли бути застосовані до України. Вона не вважалася окупованою радянськими військами й не могла розраховувати на включення до європейської та євроатлантичної спільноти. Наслідки розпаду Ялтинсько-Потсдамської системи стосувалися хіба що країн Балтії, які вважалися окупованими радянськими військами в результаті підписання пакту Ріббентропа–Молотова у 1939 р. Власне, три прибалтійські країни, колишні республіки СРСР, і були включені до ЄС і НАТО.

Україна, більша частина якої перебувала у складі Російської імперії, як і інші національні окраїни Росії, не мала можливості сформуватися як повноцінна європейська нація. Країни ж Центральної Європи, хоч і були приєднані до комуністичного табору, проте зберегли свою державність, та їхній суверенітет був обмежений Радянським Союзом. Комуністичні еліти в цих країнах мали чітку національну ідентичність, а їхні керівні комуністичні партії за своєю ідеологічною спрямованістю мали націонал-комуністичний характер, хоча при цьому і сповідували принципи інтернаціоналізму.

Комуністична партія Радянського Союзу теж сповідувала принцип інтернаціоналізму у своїй внутрішній та зовнішній політиці, проте насправді її зусилля спрямовувалися проти будь-яких національних проявів у її національних осередках. Саме тому Комуністична партія України проводила антинаціональну політику, намагаючись перетворити Україну на основі радянсько-російської ідентичності на таку соціальну спільноту, як «советський народ».

Отже, складність та відмінність трансформаційних процесів в Україні після розпаду радянської імперії та комуністичної системи полягала в тому, що перед нею в один період постало одразу чотири історичні завдання: створення власної незалежної держави, формування української нації, проведення ринкових економічних реформ та встановлення демократичного політичного режиму. Для країн Центральної Європи, за винятком Словаччини, перші два історичні завдання були вирішені протягом ХХ ст., їм залишилося тільки змінити політичний режим та реформувати національну економіку за

потужної підтримки європейської спільноти. Україна ж таких умов не мала. Не мала вона і значного досвіду державного будівництва та формування власної національної еліти.

Подібним до української ситуації можна вважати тільки досвід демократичних перетворень у Словаччині. Відомий словацький соціолог Соня Сомолані зазначає, що у країнах, де одночасно з демократизацією відбувається формування держави, процес демократичної консолідації буде складнішим. Саме в цьому полягає емпірично виявлена наявність менш сприятливих умов: етнокультурна неоднорідність, субкультурні конфлікти, відсутність консенсусної еліти, недостатній досвід у галузі будівництва власної державності¹. Саме на підставі цих чинників обґрунтовувався песимістичний прогноз демократичного розвитку Словаччини. На відміну від Угорщини й Польщі, які мали досить тривалу історію своєї державності, Словаччина налічувала дуже короткий термін існування словацької держави воєнного періоду 1939–1945 рр. Не мала вона й демократичних традицій. Як зазначає С. Сомолані, «в історії Словаччини протягом ХХ ст. співвідношення недемократичних, авторитарних і тоталітарних режимів до демократичних режимів становило 3:1, що з точки зору теорії є менш сприятливою передумовою для нової демократії»². Україна, як і Словаччина, за винятком короткого періоду існування Української Народної Республіки 1917–1920 рр., протягом ХХ ст. не мала ні досвіду державотворення, ні побудови демократичного режиму.

Причини поразки державотворчого й націєтворчого процесів часів Української Народної Республіки здебільшого притаманні й сучасній Україні. Основною серед них була неготовність українського народу до цих процесів. Самостійницька концепція національного державотворення не змогла стати визначальною через внутрішню суперечливість та низьку національну свідомість українців. Замість неї постала соціалістична ідея, яку сповідували всі соціалістичні партії та яка призвела до утвердження автономістсько-федералістських (у складі Росії) поглядів на національно-державне будівництво³.

Причому з отриманням державного суверенітету в Україні, як і в Словаччині, проблеми, пов'язані з державним будівництвом та націєтворенням, не зникли, а навпаки, лише загострилися. На думку С. Сомолані: «Після виникнення самостійної держави в 1993 р., суперечності, які стосувалися національної ідентичнос-

ті, національного питання і прав етнічних меншин, сприяли подальшій поляризації, причому до цих суперечностей додалися ще й суперечки про економічну трансформацію»⁴. Це призвело до того, що головне джерело політичної поляризації словацького суспільства в 1990-х роках перейшло у площину культурного конфлікту, а не в соціально-економічну площину, як у Чехії⁵.

Для України ця тенденція була однією з причин поразки УНР і залишається джерелом поляризації суспільства сьогодні. Як зазначають історики, «несформованість української нації, а звідси і відсутність національної єдності, звужувало її соціальну базу»⁶. Надзвичайно великої шкоди загальноукраїнській справі завдавали відсутність національної єдності та згоди, постійні суперечки й ворожнеча (автономістсько-федералістського та самостійницького напрямів) між різними політичними партіями⁷. Таким чином, як у часи утворення першої Української держави початку ХХ ст., так і нині Україні бракує наявності консенсусної еліти.

Повернення до часів Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. дає змогу виявити ще одну відмінність сучасних трансформацій в Україні та країнах Центральної Європи, а саме цінності, покладені в основу цих революційних процесів періоду 1990–2000-х років. Рушійною силою трансформаційних перетворень в Україні та країнах Центральної Європи були різні мотивації. У країнах Центральної Європи в основу цих процесів було покладено європейські демократичні цінності. Як зазначає відомий російський політолог Андрій Рябов, «у країнах Центрально-Східної Європи революція цінностей відбулася раніше того, як політичні антикомуністичні революції 1989 р. знищили комуністичний лад»⁸. Іншими словами, консенсус щодо подальшого демократичного розвитку у країнах Центральної та Східної Європи склався задовго до політичних революцій 1989 р. Що стосується пострадянського простору, то очевидно, що, всупереч поширеній думці, жодної революції цінностей наприкінці 80-х рр. тут не відбулося.

Революція в Україні, як і перетворення на пострадянському просторі у 90-ті роки, а відтак і отримання державного суверенітету базувалися не на цінностях, а на патерналістських настроях суспільства й номенклатурних інтересах. У 1991 р. населення України на референдумі про державний суверенітет голосувало, виходячи суто з матеріальних, патерналістських мотивів,

розраховуючи на поліпшення матеріальних умов та підвищення добробуту в умовах незалежності.

Демократія, гасла якої експлуатуються до цього часу в Україні всіма без винятку політичними партіями, включно з комуністичною, сприймається більшістю суспільства лише як інструмент підвищення добробуту пересічних громадян. Так само європейський вибір України підтримується громадянами країни в очікуванні матеріальної допомоги від ЄС та поліпшення свого матеріального становища.

Домінування в українському суспільстві соціального популізму й патерналістських настроїв значно ускладнює формування в державі демократичного режиму і є досить сприятливою умовою для відтворення авторитаризму. Саме такий патерналістський підхід породжує прагнення частини мешканців східних і південно-східних регіонів України повернути країну в лоно Росії як метрополії з надією отримати дешевий газ та поліпшення життя. Такий підхід значною мірою зумовив негативне ставлення українського суспільства до членства України в НАТО, оскільки воно не гарантує отримання конкретних матеріальних благ.

Інструментальний характер демократичних перетворень в Україні був необхідний насамперед, власне, комуністичній номенклатурі, яка в умовах неефективності комуністичної системи прагнула отримати у приватну власність економічні та природні ресурси країни і власність на політичну владу. Державний суверенітет, як і поняття нації, для української партійної номенклатури цінністю не були. Утілення ідеї державного суверенітету України місцева номенклатура розглядала як інструмент привласнення влади й економічних ресурсів, розміщених на її території, незалежно від союзного керівництва в Москві.

Таким чином, якщо трансформаційні процеси у країнах Центрально-Східної Європи можна вважати революціями демократичних цінностей, то в Україні у 1991 р. відбулася номенклатурна революція. Колишня комуністична номенклатура, яка закріпила свою владу в Україні в результаті такої революції, від самого початку не ставила перед собою завдання розбудови Української держави, консолідованої нації чи формування консолідованої демократії. Головним завданням для неї було й залишається привласнення економічних ресурсів та інститутів державної влади у країні.

Євроатлантична інтеграція була одним з важливих аспектів перетворень у Центральній Європі, оскільки, як підкреслював Г. Месежніков, «вона відігравала роль мотиваційного чинника для поглиблення демократичних реформ і зменшувала авторитарні тенденції для повернення авторитаризму в посткомуністичний перехідний період».

Таким чином, євроатлантична інтеграція розглядалася країнами Центральної Європи як шлях повернення в Європу, який давав можливість: 1) звільнитись від радянської окупації; 2) назавжди вийти з-під влади Росії; 3) відтворити західну модель суспільства, яка існувала в цих країнах до комуністичного режиму, розглядаючи її як найкоротший і найшвидший шлях до демократії та процвітання.

Для провладної еліти України «повернення в Європу» не було на порядку денному, і можливості та завдання, які при цьому мали бути вирішеними, не видавалися їй актуальними. Влада й суспільство в Україні не розглядали радянські війська як окупаційні. Україна їх просто націоналізувала. Більше того, вона навіть закріпила російську військову присутність на своїй території на 20 років і пролонгувала перебування Чорноморського флоту РФ на території України ще на 25 років до 2042 р., чим посилила вплив Росії та залежність від неї.

Що стосується копіювання західної моделі суспільства, то така модель для чинної влади в Україні виявилася загалом неприйнятною з багатьох економічних та політичних мотивів. Євроатлантична інтеграція не тільки не стала важливим аспектом перетворень в Україні, а навпаки, фактично розколола суспільство на її прихильників та супротивників. Партія регіонів, комуністи та проросійські сили розпочали в країні масову антинатівську кампанію, намагаючись у такий спосіб мобілізувати свій електорат у східних та південно-східних регіонах у боротьбі за політичну владу на місцевих, парламентських та президентських виборах.

Трансформаційні процеси в Україні можна порівняти, радше, не з Центральною Європою, а з країнами «третього світу», яким властивий постколоніальний перехід. Справді, Україна досить тривалий історичний період була вмонтована в імперсько-колоніальну модель Російської імперії та Радянського Союзу. Сьогодні така модель продовжує домінувати у відносинах України з Росією.

Неоколоніальна система вкладає колосальні сили й засоби в геополітичну та гео економічну інфраструктуру, але при цьому діє як тимчасовий власник підприємства, тобто прагне витягти з нього максимальний прибуток тепер і не замислюється про майбутнє. У результаті більша частина радянської технологічної та соціальної інфраструктури не тільки не вдосконалена, а й доведена до останнього ступеня зношеності⁹.

За таких умов формується суперзалежність України від Росії. Захопивши Україну економічно, скупивши її стратегічні підприємства, дислокувавши російський флот у Криму, контролюючи значну кількість російськомовних засобів масової інформації та православну церкву, Росія закладає підвалини для перетворення України на свій неоколоніальний додаток. Унаслідок цього ми будемо позбавлені можливості самостійно ухвалювати рішення у сфері як внутрішньої, так і зовнішньої політики¹⁰.

Таким чином, за 20 років Україна не змогла подолати основні проблеми і вирішити головні завдання постколоніального перехідного періоду. Брак у керівників держави політичної волі до проведення радикальних економічних реформ призвів до того, що в країні виникло сприятливе середовище для відтворення колоніальної залежності у формі неоколоніалізму¹¹.

Керівник російського «Левада-Центру» Лев Гудков дуже чітко визначає риси поведінки «совка» — людини з радянським світоглядом. «Пристаювавши, адаптувавши, навчившись жити з репресивними державою і владою, ця людина лукава, вся її життєва стратегія націлена на виживання, дуже часто ціною обмеження власних запитів. Це людина, побудована із системи обмежень, і пристосовується до цих обмежень. Ця людина боїться всього нового, невідомого. Вона наділена багатьма фобіями, не вірить пропаганді, але й не має якихось уявлень про майбутнє. Вона орієнтується на владу як на якусь патерналістську силу, яка повинна забезпечити їй дуже скромне існування і гарантії на майбутнє, але при цьому вона ставить до цієї влади з великою недовірою, бо не вірить у виконання її обіцянок. Ось ці риси сьогодні відтворюються»¹².

Отже, соціум, який складається з таких пострадянських людей, не може бути опорою для впровадження економічних реформ і демократії в країні, рівною мірою як і європейської інтеграції, оскільки він не поділяє європейських демократичних цінностей.

Як правило, такий соціум представлений на периферії або в індустріальних регіонах, які перебувають у стані стагнації. До таких регіонів Лев Гудков відносить індустріальну Росію, село, що не розвивається, та Східну Україну¹³.

Існування неоколоніальної моделі розвитку України та її відносин з Росією обумовлено не тільки російськими інтересами, а й внутрішніми українськими політичними й соціокультурними чинниками. Найсуттєвішим із них є породжений системою колоніальних відносин панівний політичний клас. «Замість продуктивної національної буржуазії у нас функціонує сурогат компрадорської, космополітичної. Основою цього протобуржуазного ембріону є два сегменти: комуністично-комсомольська номенклатура і кримінальні угруповання, що утворюють нині симбіоз. А замість високоорганізованої системи високоліквідного національного приватного капіталу в Україні переважає кланово-номенклатурний, державно-монополістичний, уражений метастазами корупції і хабарництва»¹⁴.

Наявність такого керівного класу характерна для всіх посткомуністичних країн. У польській соціології така правляча група отримала назву «трансфер-класу».

Основною економічною рисою політичних режимів, які встановлюються трансфер-класами, є спосіб привласнення влади і власності. Його головною сутністю є перерозподіл ресурсів і захоплення контролю над джерелами ренти. Джерелами такої ренти в одному випадку виступають адміністративний ресурс і державні послуги, у другому — земля і природні ресурси, у третьому — і те, й інше. У державах з експортноорієнтованою економікою (Росія, Казахстан), як зазначає А. Рябов, вирішальне значення має доступ до природної ренти. У країнах з біднішими сировинними ресурсами головним «призом є встановлення контролю над джерелами бюджетної та адміністративної ренти»¹⁵. «Постійна боротьба за розподіл ресурсів призведе до хронічної слабкості й мінливості політичних і соціальних інститутів. Конкурентні групи не зацікавлені у встановленні правил і процедур — вони вважають за краще грати з правилами, ніж грати за правилами. У результаті інститут власності, покликаний відігравати провідну роль у забезпеченні правових основ ринкової економіки, набуває умовного характеру — як при феодализмі»¹⁶.

«Приватизація адміністративного ресурсу чиновництвом за відсутності механізмів підзвітності і громадського контролю

формує корупційне середовище. Державні послуги повсюдно стають об'єктом купівлі-продажу, а державна служба — інструментом стягування ренти й поборів з населення та бізнесу, а також створення сприятливого середовища для опікуваних чиновниками підприємницьких структур»¹⁷.

Основним джерелом надприбутків і домінування в політиці та бізнесі цих трансфер-класів є ексклюзивний доступ до отримання адміністративної, бюджетної та природної ренти, який стає можливим за умови власності на політичну владу. Саме тому ці класи називають олігархією. Їхня спільна мета — зберегти ексклюзивний доступ до влади й ресурсів, а також законсервувати перехідний стан суспільства на якомога довший час. Тож для збереження свого монопольного становища трансфер-класи намагаються встановлювати авторитарні режими у країнах, де вони панують. Демократичні ж режими створюють умови політичної та економічної конкуренції, в яких подібні трансфер-класи виявляються неконкурентоспроможними.

Держава й державний суверенітет для трансфер-класів не є цінністю.

Не зацікавлені трансфер-класи і в інститутах громадянського суспільства, які можуть скласти політичну конкуренцію владній олігархії. Слабкість громадських та державних інститутів унеможливорює реалізацію довготермінових національних стратегій. Слабкі інститути змушують різні елітні групи орієнтуватися на реалізацію короткотермінових, головним чином корпоративних і групових цілей. Отже, такі системи абсолютно не сприяють здійсненню політики реформ і національного розвитку. «Як правило, всі рішення приймаються на самій верхівці, але відповідальність за погані рішення президенти і прем'єри спускають униз, на інших суб'єктів політики»¹⁸.

Однією з істотних рис авторитарних режимів у країнах пострадянського капіталізму, до яких, безумовно, належить і Україна, є персоніфікація влади та клієнтелізація владних відносин. Цього потребує сама рентна економіка та ексклюзивний характер доступу до ренти на владу, сконцентровану в руках дуже вузького кола політичних акторів.

Так, у Казахстані й Узбекистані тон задають доньки місцевих президентів, а список соратників В. Путіна по службі у КДБ, які або самі перебувають на провідних позиціях у стра-

тегічно важливих концернах, або призначили туди своїх дітей, дуже значний¹⁹.

Здебільшого формування олігархічного ладу й авторитарного режиму в Україні стало можливим за умови відсутності націєтворчого процесу, який привів би до створення соборної української нації — носія національних інтересів, джерела національної еліти — й утворення на цій основі сталої української державності.

Український дослідник радянської колоніальної спадщини Андрій Холявка констатує: «Політичну, економічну і культурну владу в незалежній Україні захопила колишня місцева колоніальна адміністрація»²⁰.

«Вони чудово усвідомлюють, що їхнє утримання при владі, благополуччя і фізичне виживання можливе лише при умові подальшого збереження породженої російським колоніалізмом культурно-психологічної ситуації. Саме в цьому є розгадка штучного гальмування процесів українізації»²¹. «Речники неокolonіалізму переконують українців, що природна реакція народу на зовнішній тиск чи агресію — є ні чим іншим як негідним “зоологічним націоналізмом”, що опір русифікації — це екстремізм і розпалювання міжнаціональної ворожнечі, що вияв елементарної національної свідомості — це вже фашизм»²².

Таким чином, українофобська гуманітарна політика є важливою складовою формування авторитарного режиму в Україні. Цілі цієї політики спрямовані на реалізацію спільних з Росією завдань, до яких належать:

- закріплення й посилення русифікації України;
- витіснення української мови з усіх сфер суспільного життя, включно з використанням у державних органах і державній атрибутиці, та заміна її на російську мову;
- повна русифікація інформаційного й культурного простору та освітньої сфери;
- надання російській мові державного статусу;
- формування «малоросійської» ідентичності українського суспільства;
- недопущення відродження історичної пам'яті; культивування радянської та російської спадщини, де Україна трактується як невід'ємна складова російської держави;
- насадження в суспільній свідомості населення України російської державної ідеології та російських політичних стерео-

типів мислення, у результаті чого воно стає захисником національних інтересів Росії, а не інтересів власної держави;

- закріплення в суспільній свідомості уявлень про діячів України, які боролися за її незалежність, як про військових або кримінальних злочинців чи фашистів.

У реалізації цих завдань владна олігархічна еліта України застосовує російську інформаційну експансію як потужний зовнішній ресурс для маргіналізації та «креолізації» українців, переформатування їх у «малоросійський» соціум на базі російсько-радянської ідентичності для побудови на терені України «Малоросії» — «другої Росії». Для цього політичного класу проект держави під назвою «Україна» є таким само ворожим, як і для Росії, тому в гуманітарній сфері замість кучмівського слогана «Україна — не Росія» використовується ідеологічне кліше «Україна — друга Росія». Цим слоганом підкреслюється спільність гуманітарного простору України та Росії, заснованого на спільних ідеологічних і культурних цінностях, серед яких — російськомовність, належність до російської православної та радянсько-російської культурної традиції, російська ментальність і водночас зневажливе, зазвичай вороже, ставлення до українських національно-культурних цінностей.

У двотисячних роках починається новий етап трансформаційних перетворень в Україні. Особливостями цього періоду можна вважати нові тенденції, які з'явилися в економічній, політичній та гуманітарній сферах суспільного життя України.

В економічній сфері доміантними стали три тенденції. По-перше, після економічного колапсу та дезінтеграції торговельно-економічних та промислових зв'язків почався процес економічного зростання. Стрімке падіння ВВП у 1990-ті роки змінилося на його зростання з 5% до 7% щорічно в першій половині 2000-х років. Поступово почало відновлюватися промислове виробництво, формуватися національна економіка, яка адаптувалася до потреб як внутрішнього, так і зовнішнього ринків.

По-друге, у результаті економічного зростання й запровадження елементів ринку почали формуватися середній клас, малий і середній бізнес. По-третє, найголовніше, на початок 2000-х років загалом завершився перерозподіл державної власності й економічних ресурсів країни між трьома регіональними кланово-олігархічними угрупованнями: київським, дніпропетровським і до-

нецьким, після чого між ними загострюється боротьба за перерозподіл цих ресурсів та влади.

По-четверте, у соціально-економічній сфері відбувалося розшарування, коли понад 80% національного надбання опинилося в руках 100 сімей, тоді як майже половина суспільства перебувала за межею бідності. Таке матеріальне розшарування суспільства висунуло запит на соціальну справедливість і сформувало соціально-економічне протиріччя як економічну передумову Помаранчевої революції. Реакцією ж олігархії на загострення соціально-економічних відносин стало закриття соціальних ліфтів і каналів вертикальної мобілізації суспільних верств населення. У такий спосіб розвиток соціально-економічного конфлікту сформував революційну ситуацію в країні.

Логічним завершенням розвитку «олігархічної демократії» було встановлення авторитарного режиму в країні. Оскільки після завершення розподілу державної власності й державної влади між основними кланово-олігархічними угрупованнями в Україні між останніми розгорнулася боротьба за монополію на владу і власність, це неминуче потребувало б установлення авторитарних форм правління країною.

У процесі Помаранчевої революції вісь соціальної диференціації перейшла із соціально-економічної в етнокультурну й авторитарно-ліберальну площини. Національно-культурна площина була обрана сторонами революційного протистояння для політичної мобілізації населення східних і західних регіонів України. Соціальною базою донецького олігархічного угруповання стали східні та південно-східні регіони України, де панувала радянсько-колоніальна ментальність і де, відповідно, Партією регіонів експлуатувалися антинаціональні, антиєвропейські, антиукраїнські та антинаціональні гасла. Населення західної та центральної частин України підтримало ідеї національного відродження та європейський демократичний вибір, тому воно виявилось прихильником Помаранчевої революції.

Помаранчева революція змінила також позиції сил у середовищі олігархії. З відставкою Л. Кучми з президентської посади дніпропетровський клан утратив свій вплив на процес приватизації та державну владу. Українська олігархія після революції почала гуртуватися переважно навколо донецького кланово-олігархічного угруповання. Лідери ж Помаранчевої революції після приходу у владні структури теж почали інкорпороватись у

рентну економіку, намагаючись отримати свою частку ренти на владу і власність. Це прагнення врешті-решт і призвело до остаточної їх поразки та втрати влади, а суспільство — до втрати демократичних завоювань.

У підсумку чинна влада в Україні вирішила нівелювати соціальну напруженість і статусний конфлікт у суспільстві шляхом трансформації його в міжрегіональний, внутрішній конфлікт, посилюючи тим самим протистояння між Сходом і Заходом України, між україномовними та російськомовними українцями. Таким чином, побудова авторитарного режиму в Україні супроводжується переміщенням головного конфліктного протистояння із соціально-економічної в лінгвістично-культурну сферу.

Соціальною базою авторитаризму в Україні виявилися соціально незахищені верстви населення: пенсіонери, мешканці сіл та депресивних регіонів, маргінальні соціальні прошарки. Типовими для цих соціальних прошарків є економічний патерналізм та провінційно-авторитарне мислення. Відмінність соціальної бази авторитаризму в Україні полягає в її регіональних особливостях. Ядром підтримки авторитарного режиму в Україні є мешканці її східних і південно-східних регіонів, у суспільній свідомості яких глибоко вкорінені радянські стереотипи поведінки та колоніальний світогляд, пов'язаний з орієнтацією на Росію як на колишню метрополію та спільну державу.

Досвід виходу з авторитаризму країн Центральної Європи говорить про необхідність заміни таких компонентів політичної системи, як соціальна база, політична культура, політична еліта, опозиція, виборча система, політичні інститути влади, конституція, політична ідеологія, зовнішня підтримка.

Формування соціальної бази демократії є головним завданням демократичних перетворень, котрі неможливі без масової підтримки з боку суспільства. Такою соціальною базою є молоде покоління та інтелектуально освічені верстви населення, які не формувались у часи комуністичного режиму. Центральне місце у формуванні соціальної бази демократії обіймають інститути громадянського суспільства, незалежні ЗМІ, асоціації малого та середнього бізнесу. Для становлення демократії потрібна критична маса внутрішніх акторів.

Особливість соціальної бази демократії в Україні полягає в тому, що вона має суттєві регіональні відмінності. На Сході і Південному Сході України, де домінують споживацькі настрої,

радянська політична культура з елементами культури кримінальної та колоніальні стереотипи поведінки, рівень політичної активності населення є дуже низьким. Такий стан суспільної свідомості є надзвичайно сприятливим для зміцнення авторитаризму в країні. Західний регіон, навпаки, має сталі історичні традиції впровадження елементів демократії та орієнтується більше на національні й демократичні цінності, ніж на споживачькі потреби, відтак і рівень політичної культури та політичної активності населення цього регіону в політичних процесах є значно вищим, ніж східних та південно-східних регіонів України. Не випадково, що цей регіон складає електоральне ядро демократичних сил.

Досвід країн Вишеградської групи доводить, що навіть за умови пасивності та споживачьких настроїв населення демократичні перетворення можливі за наявності консолідованої політичної еліти та об'єднання опозиції в потужну дисципліновану організацію. Без консолідованої еліти неможлива консолідована демократія. Саме завдяки подібним елітарним утворенням було проведено демократичні перетворення в таких країнах, як Чехія, Угорщина та Польща. Наявність в опозиційних силах чіткої стратегії демонтажу авторитарного режиму, відновлення демократії та проведення економічних і політичних реформ забезпечили демократичним силам у цих країнах безумовну перемогу.

Так, демократичні перетворення в Польщі були здійснені завдяки поєднанню інтелектуальної та масової опозиції, об'єднаних сильною організацією, якою був рух «Солідарність». Польський досвід також указує на те, що найчастіше консенсус між старою владною елітою та опозицією стосується питання національної ідентичності. Це — об'єднання зусиль різних за своїм ідеологічним спрямуванням партій заради нації. У польській еліті консенсус щодо національної ідентичності був досягнутий завдяки об'єднувчій ролі католицької церкви. Україна, на жаль, не може скористатися цим прикладом, оскільки в ній не сформована консолідована українська нація, тому питання національної ідентичності не є предметом консенсусу. Навпаки, воно стало предметом гострого національно-культурного конфлікту, який має тенденцію до ескалації. На відміну від Польщі, угорська демократична опозиція була роздроблена політично й ідеологічно. Вона не мала власного інтелектуального проекту побудови демократичної Угорщини. Проте вона досягла консенсусу з

реформаторським крилом Угорської соціалістичної партії в національному питанні, зокрема щодо угорської меншини за кордоном. На підставі цього консенсусу реформатори з Угорської соціалістичної партії взяли на себе основний тягар демократичних перетворень в Угорщині.

В Україні відсутня не тільки консенсусна еліта, а й національна еліта взагалі. Утім це не означає, що в Україні неможливо досягти консенсусу. Вперше цей консенсус був досягнутий у 1991 році між націонал-комуністами й націонал-демократами з приводу державного суверенітету України, що й визначило мирний характер «номенклатурної революції». Консенсус між регіональними елітами був досягнутий і в часи Помаранчевої революції, яка теж відбулася мирно. Проте цей консенсус стосувався тільки права ренти на владу і власність у країні. Отже, в Україні владна еліта, як і контр-еліта, яка перебуває в опозиції, зорієнтовані не на національні інтереси, а на свою частку участі в рентній економіці та приватизації влади. Саме тому опозиційні партії формуються та об'єднуються не на підставі ідеології, а на основі бізнес-інтересів і політичних амбіцій їхніх лідерів.

Партії в Україні є надзвичайно персоналізованими. Вони створюються під конкретних персон для обслуговування їхніх приватних інтересів та інтересів їхнього близького оточення. Це є однією з причин того, чому українська опозиція не здатна консолідуватися й консолідувати навколо себе широкі верстви населення.

Виборча система є тільки механізмом представлення інтересів суспільства та політичних сил, котрі ці інтереси намагаються просувати у владі. Тож електоральна демократія ще не забезпечує консолідованої демократії. Таким чином, немає прямої кореляції між демократією та мажоритарною чи пропорційною системою.

Якщо партії не дотримуються демократичних принципів під час виборів і під час діяльності в парламенті, вони сприяють формуванню авторитаризму. Якість парламенту визначається насамперед його представництвом: суспільством, політичними партіями, елітами. Головне, щоб виборча система була максимально прозорою й унеможливлювала фальсифікації та забезпечувала максимальну явку виборців і волевиявлення народу.

Незмінність Конституції виступає певною гарантією демократії. Досвід Словаччини та України доводить, що авторитарні лідери, прийшовши до влади в результаті парламентських чи президентських виборів, намагалися передусім змінити

Конституцію. Недоліки ж Конституції дають можливість маніпулювати законами з метою встановлення авторитарного режиму, але наявні конституційні рамки значно ускладнюють цей процес, зокрема ухвалення фундаментальних змін винятково конституційною більшістю в парламенті.

Кроки, які сприяють поверненню до демократії, або порядок денний головних завдань для України.

Досвід низки східноєвропейських країн доводить, що перемога над авторитаризмом можлива тільки за умови реалізації продуманої та далекосяжної стратегії дій консолідованих опозиційних сил. До таких дій належать: 1) об'єднання опозиції на ідеологічній основі та мобілізація нею соціальної бази демократії; 2) максимальне унеможливлення фальсифікації та втрати голосів виборців; 3) активна діяльність неурядових організацій і громадянського суспільства під час виборчого процесу; 4) підтримка незалежних засобів масової інформації; 5) дискредитація авторитарного режиму в суспільній свідомості; 6) відновлення Конституції, деформованої авторитарним режимом, та реорганізація діяльності Конституційного Суду; 7) ліквідація деформацій у законодавстві та відновлення демократичних механізмів функціонування політичної системи; 8) викриття представників найвищих органів державної влади та судової системи, правоохоронних органів і силових структур, задіяних у здійсненні репресій проти політичних опонентів та громадянського суспільства; 9) проведення радикальних реформ у провідних секторах суспільства: системі охорони здоров'я, освіті, оподаткуванні та системі соціального забезпечення, гуманітарній сфері.

Швидкий і мирний характер переходу країн Центральної Європи від комуністичних авторитарних режимів до демократії зумовлювався насамперед тим, що ці перетворення були безпосередньо пов'язані з європейською та євроатлантичною інтеграцією.

Членство в НАТО не лише забезпечило цим країнам незворотний характер демократичних реформ, а й унеможливило повернення авторитаризму в посткомуністичний перехідний період.

Альянс через свої механізми стримував монополізацію трансфер-класами влади і власності в посткомуністичних країнах. Членство в НАТО та ЄС наклало жорсткі обмеження на поведінку трансфер-класів у всіх пострадянських країнах Центрально-Східної Європи. Після підписання відповідних документів у статусі країн-кандидатів на членство практично всі

уряди центрально- і східноєвропейських країн, незалежно від їхньої партійної та політичної належності, фактично були змушені проводити одну й ту саму політику²³.

Важливу роль у зміцненні демократії відіграють сталі й тісні зв'язки пострадянських країн із країнами ЄС і НАТО, через які може здійснюватися такий демократичний зовнішній вплив. ЄС і НАТО впливають на Україну, проте цей вплив нівелюється потужнішим впливом Росії. У різні історичні періоди цей вплив мав різну спрямованість. Власне, наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років демократичні процеси в Україні розпочалися завдяки потужним імпульсам ідеї демократії з Росії. Проте у 2000-х цей вплив змінив спрямованість з демократичного на авторитарний.

Порівняльний аналіз трансформаційних процесів у країнах Центральної та Східної Європи й України переконливо свідчить про наявність глибоких розбіжностей між цими процесами поряд з певною їх схожістю. Порядок денний соціальних змін в Україні є набагато складнішим, ніж у країнах Центральної та Східної Європи, де процес установлення демократії зумовлювався насамперед зовнішнім чинником. Процес приєднання до ЄС і НАТО дав можливість цим країнам компенсувати відсутність консолідованої еліти та масової підтримки широкими верствами населення. Сама ж ідея членства в ЄС і НАТО стала предметом консолідації цих еліт.

Україна втратила можливість такої зовнішньої підтримки демократичних процесів, принаймні на певний історичний період. Очевидно, ЄС і НАТО у процесі свого розширення враховували якісно іншу соціальну базу країн пострадянського простору. Завданням цих організацій була не інтеграція пострадянських країн у європейський цивілізаційний простір чи євроатлантичний безпековий простір, а недопущення відтворення нового радянського чи російського союзу, який мав би антизахідну спрямованість, тобто повернення в Союз.

Україна мала шанс долучитися до НАТО, однак еліта України залишається ще занадто сильно радянізованою та колонізованою.

Модель, якої потребує Україна, має враховувати її історичну, ментальну й геополітичну специфіку. Таким чином, перед Україною постають такі першочергові історичні завдання: дерадянізація, деколонізація, дерусифікація, демократизація, деолігархізація, європеїзація та формування потужної інтелектуальної опозиції, досягнення консенсусу еліт щодо моделі майбутнього України та розробка чіткої стратегії суспільних змін.

Дерадянiзацiя була необхідним, важливим елементом у всiх без винятку трансформацiйних процесах у краiнах Центральної та Схiдної Європи. У краiнах Вишеградської групи вона розглядалася як звiльнення від радянської окупацiї та відсторонення комуністичних колаборацiоністських партiй від влади. У краiнах Балтiї дерадянiзацiя також сприймалася як демонтаж окупацiйного режиму й повернення до державного та суспiльного устрою, який iснував до 1939 року.

В Україні процес дерадянiзацiї має незавершений характер, бiльше того, почалася iнтенсивна реставрацiя елементiв радянського режиму та радянської суспiльної свiдомості. Під впливом повернення до радянiзацiї суспiльство дедалі бiльше спрямовує свої погляди в минуле, а не в майбутнє краiни. Тож без завершення процесу дерадянiзацiї неможливо думати про втілення стратегiї розвитку України. Дерадянiзацiя держави повинна мати комплексний характер та охоплювати такі сфери: систему державного управлiння, законодавство, освіту, культуру, iнформацiйну й гуманітарну сфери.

До цього часу сфера державного управлiння в Україні залишається здебiльшого радянською. Тож дерадянiзацiя державних iнститутiв передбачає демонтаж рудиментiв радянської системи державного й адмiнiстративного устрою та заміну її сучасною системою державного менеджменту. Вона передбачає також такі завдання, як адмiнiстративна реформа, заміна старих радянських кадрiв молодими й освiченими фахівцями, перехiд на сучасну систему пiдготовки управлiнських кадрiв.

У законодавчій базі України продовжують дiяти старі радянські закони, які зберігають та вiдтворюють радянську систему суспiльних вiдносин. Таким чином, дерадянiзацiя законодавчої бази передбачає комплексну ревiзiю тих законiв, які були прийняті ще в часи Радянського Союзу у сфері кримінального, цивiльного, адмiнiстративного, господарчого права.

У гуманітарній сфері дерадянiзацiя передбачає: вiдмову від символiв радянської комуністичної iдеологiї та перегляд iсторії Радянської України в контексті українських нацiональних iнтересiв і традицiй, подолання радянських мiфiв і стереотипiв, споживацьких та патерналістських настроiв у суспiльній свiдомості. Особливої уваги потребує дерадянiзацiя сфери освiти й культури, де ще зберігаються та культивуються елементи радянської культурної традицiї.

Деколонізація здебільшого стосується процесів формування української нації та національної економіки.

В економічній сфері вона покликана вирішити такі завдання:

- зменшення енергетичної залежності від Росії;
- збалансування торговельно-економічних відносин і зменшення економічної залежності від Росії;
- інтеграцію української економіки в систему міжнародної промислової кооперації.

У політичній сфері:

- відмову від російської військової присутності на території України та конверсію місць базування Чорноморського флоту РФ;
- формування національної еліти України на українських національних та європейських цінностях і традиціях;
- вихід з-під впливу Росії, що передбачає обмеження цього політичного й економічного впливу на українських чиновників, політиків, владну еліту, державні структури, кадрову політику, суспільну думку та внутрішню ситуацію в Україні.

У гуманітарній сфері деколонізація означає насамперед де-русифікацію інформаційної сфери: радіо, телебачення, друкованих засобів масової інформації, інтернету, освіти й культури. Мовна політика для забезпечення прав українців як титульної нації та прав національних меншин має орієнтуватися на пропорційне співвідношення етнічного складу населення в Україні.

Деолігархізація має відбуватися об'єктивно в силу соціальної та економічної контрпродуктивності цього паразитуючого політичного класу. Проте, залежно від політичного режиму, цей процес відбувається по-різному. В авторитарних країнах він здійснюється шляхом переділу, легальної чи нелегальної конфіскації олігархічного капіталу на користь сім'ї президента країни або владної групи, наближеної до нього. В інших випадках цей процес відбувається шляхом відсторонення олігархів від влади або, за визначенням Президента Росії В. Путіна, «рівновіддаленість від влади», включно з їх ув'язненням. Демократичні механізми позбавлення трансфер-класів права ренти на владу і власність полягають у відокремленні бізнесу від політики. Ці механізми добре відпрацьовані у країнах західних демократій. Для України важливо запозичити й упровадити ці механізми в українську практику.

Європеїзація передбачає широкий комплекс заходів із формування в українському суспільстві європейських демократичних цінностей, політичної культури та європейської культур-

ної традиції, що загалом передбачає встановлення й розвиток в Україні громадянського суспільства.

Досвід країн Вишеградської групи та кроки, які вони зробили на шляху демократизації, мають бути здійснені й в Україні. Очевидно, що сама Україна має пройти друге коло трансформацій від авторитаризму до демократії, якщо вона хоче залишитися незалежною суверенною державою і зберегти повноцінну українську націю.

¹ *Сомолани С.* Словацкий путь к демократии: от отклонения («девиации») к стандартной «новой демократии» // Опыт демократических преобразований Словакии / под ред. Мартина Вутора, Григория Месежникова, Мирослава Коллара. — Братислава: Институт общественных проблем, 2007. — С. 18.

² *Сомолани С.* Зазнач. праця. — С. 18.

³ *Причини поразки та уроки української революції 1917–1920 рр.* — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-5000-5.html>.

⁴ *Сомолани С.* Зазнач. праця. — С. 19.

⁵ Там само.

⁶ *Причини поразки та уроки української революції 1917–1920 рр.*

⁷ Там само.

⁸ *Рябов А.* Промежуточные итоги и некоторые особенности постсоветских трансформаций. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://polit.ru/article/2010/08/12/riabov/>.

⁹ *Петров Н.* Обилие слабого государства // Pro et Contra. — 2011. — Сентябрь–октябрь. — С. 61.

¹⁰ *Неоколоніальна залежність України від Росії: ознаки та небезпека.* — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/207/16671>.

¹¹ Там само.

¹² *Лев Гудков:* Резервация «совка» — это индустриальная Россия и Восточная Украина. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/7509.html>.

¹³ Там само.

¹⁴ *Неоколоніальна залежність України від Росії: ознаки та небезпека.*

¹⁵ *Рябов А.* Зазнач. праця.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ *Діти політиків стали серйозними конкурентами олігархів — ЗМІ.* — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/news/2012/07/31/330739/view_print/.

²⁰ *Холявка А.* Долати спадщину неоколоніалізму. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ntz.org.ua/?p=1574>.

²¹ Там само.

²² Там само.

²³ *Рябов А.* Зазнач. праця.

Анотація. У статті висвітлено складності та відмінності трансформаційних процесів в Україні після розпаду Радянської імперії та комуністичної системи. Описано досвід країн Вишеградської групи та кроки, які вони зробили на шляху демократизації, мають бути здійснені й в Україні.

Ключові слова: Україна, Вишеградська група, демократія, громадянське суспільство, державний суверенітет, євроатлантична інтеграція.

Аннотация. В статье отражены сложности и отличия трансформационных процессов в Украине после распада Советской империи и коммунистической системы. Описан опыт стран Вишеградской группы и шаги, которые они сделали на пути демократизации, должны быть осуществлены и в Украине.

Ключевые слова: Украина, Вишеградская группа, демократия, гражданское общество, государственный суверенитет, евроатлантическая интеграция.

Summary. The article deals with complexity and differences of transformation processes in Ukraine after the collapse of of the Soviet empire and communism. The experience of the Visegrad Group and the steps they have taken towards democratization should be made in Ukraine.

Key words: Ukraine, the Visegrad group, democracy, civil society and State Sovereignty, Euro-Atlantic integration.

Grygorii PEREPELYTSIA,

doctor of Political Sciences, professor,

director of the Institute of foreign policy

of the Diplomatic Academy of Ukraine under the MFA of Ukraine

GENERAL TENDENCIES AND DIFFERENCES IN TRANSFORMATION OF UKRAINE AND THE VISEGRÁD GROUP STATES

Life in the Central European countries and the USSR in the late 20th century was predominantly marked by destruction of the communist system built on the monopoly of the communist parties for power, communist ideology, authoritarian regimes and planned command economy.

After the collapse of the former communist bloc the states faced a task of demolition of the communist political system, rejection of the communist ideology, transition from totalitarianism to democracy, building a market economy.

All countries of the former communist bloc performed this transformation during twenty years. However, ways of transformation, its depth and results proved fundamentally different due to different historical, political, social, economic and spiritual factors, unequal influence of external and internal factors on transformation processes.

The main watershed of these differences is between the Central European countries, former satellites of the USSR, and the countries formed as a result of its collapse. The Central European countries have always been part of the political and geopolitical Europe. No one ever doubted their belonging to the European civilization, the European Community and the European cultural history. Belonging of these countries to the communist camp was interpreted as a result of the Soviet occupation based on implementation the Yalta-Potsdam agreements. Destruction of the system after the «cold war» naturally put on the agenda of the European policy an issue on withdrawal of the Soviet troops from the Central Europe

and the return of the region into the European community through accession to NATO and the EU.

Ukraine was in Europe only geographically. Therefore it could not be considered as part of the European political community and, especially, as part of the European civilization since it was in composition of the USSR. Therefore, the criteria used by the Western Europe for defining the fate of the Central European countries could not be applied to Ukraine. It was not considered as occupied by the Soviet troops and could not rely on accession to the European and Euro-Atlantic community. The consequences of the collapse of the Yalta-Potsdam system were relevant only for the Baltic states, which were considered as occupied by the Soviet troops after signing of the Molotov-Ribbentrop Pact in 1939. Actually, the three Baltic countries, former Soviet republics, were incorporated into the EU and NATO.

Ukraine with its most part occupied by the Russian Empire as well as other national republics was deprived of the opportunity to form as a full-fledged European nation. Countries of the Central Europe, though connected to the communist camp, still retained their statehood, while their sovereignty was limited by the Soviet Union. Communist elites in these countries had a clear national identity, and their leading communist parties were of national communist nature in their ideological orientation, although they proclaimed the principles of internationalism.

The Communist Party of the Soviet Union also practiced the principles of internationalism in its domestic and foreign policy, but in reality its efforts were directed against any national activities in its national centers. That is why the Communist Party of Ukraine pursued the anti-national policy by trying to turn Ukraine into a social community called «Soviet people» based on the Soviet-Russian identity.

Transformation processes in Ukraine after the collapse of the Soviet empire and the Communist system were complicated and marked by the necessity to address four fundamental tasks simultaneously: to create its own independent state, to form the Ukrainian nation, to conduct market-oriented economic reforms and to establish the democratic political order. The Central European countries with the exception of Slovakia solved the first two tasks during the 20th century. They only needed to change the political regime and reform the national economy with the strong support of

the European Community. Ukraine did not have such conditions. Neither did it have experience of state building and formation of its own national elite.

It is only experience of democratic transformations in Slovakia that are similar to the Ukrainian situation. The known Slovak sociologist Sonia Somolani notes that democratic consolidation proceeds more complicated in the countries, where democratization occurs simultaneously with the statehood building. This situation is specified by the empirically found less favorable conditions: ethnic-cultural heterogeneity, subcultural conflicts, lack of elite consensus, lack of experience in the statehood building¹. These were the factors that underlaid pessimistic forecast of the democratic development in Slovakia. Unlike Hungary and Poland, which had a very long history of statehood, Slovakia had a very short period of existence as an independent Slovak state in the war time of 1939–1945. Neither did it have the democratic traditions. According to S. Somolani: «In the history of Slovakia during the 20th century the ratio of non-democratic, authoritarian and totalitarian regimes to democratic regimes was 3:1, so theoretically these are less favorable conditions for new democracies»². Ukraine similar to Slovakia in the 20th century did not have experience of the state building or development of the democratic regime except for a brief period of the Ukrainian People's Republic in 1917–1920.

The reasons for defeat of the state building and nation creation processes during the Ukrainian People's Republic are in many ways typical for modern Ukraine. Unpreparedness of the Ukrainian people for these processes was the main among them. Concept of the independent national statehood could not be decisive because of the internal contradictions and low Ukrainian national consciousness. Instead, Ukraine faced the socialist idea, which was adopted by all socialist parties and led to establishment of autonomic-federalist (as part of Russian) views on the national and state building³. Moreover, with sovereignty in Ukraine as in Slovakia, the problems associated with the nation and building have not only remained, but only worsened. According to S. Somolani: «After the emergence of an independent state in 1993, contradictions related to the national identity, national issues and the rights of ethnic minorities contributed to the further polarization with additional differences and the debate about economic transformation»⁴. This led to the situation, when the main source of political polarization in the

Slovak society in the 1990's moved into the sphere of cultural conflict rather than in the socio-economic dimension, as in Czechia⁵.

For Ukraine this tendency was one of the causes of the UPR failure and still remains a source of polarization in today's society. According to the historians: «Immatured Ukrainian nation and, hence, the lack of national consolidation narrowed its social base»⁶. Ukraine was deeply damaged by the lack of national consolidation and harmony, constant disputes and hostility (autonomic-federalist and various independent directions) between different political parties⁷. Therefore, Ukraine did not have the elite consensus at the time of formation of the first Ukrainian state in the early 20th century, neither has it this consensus now.

Analysis of the Ukrainian national-democratic revolution of 1917–1920 allows revealing another difference of contemporary transformations in Ukraine and the Central Europe, namely the values underlying these processes on the revolutionary period of 1990–2000's. The driving force of transformations in Ukraine and the Central Europe was based on different motivations. In the Central Europe these were the European democratic values. According to the known Russian political analyst Andriy Ryabov: «Revolution of values in the Central and Eastern European countries had happened before anti-political revolution of 1989 that destroyed the communist system»⁸. In other words, the consensus on further democratic development in the Central and Eastern Europe had developed long before the political revolutions of 1989. As to the former Soviet Union, it is clear that, contrary to popular belief, there was no revolution of values in the late 80's.

Revolution in Ukraine, as well as transformation of the former Soviet Union in the 90's, and thus gaining the state sovereignty were based not on the values, but on the paternalistic spirit of the society and interests of the nomenclature. In 1991 the population of Ukraine voted for sovereignty in a referendum out of purely material and paternalistic motives, hoping that independence would improve the material conditions and welfare.

Democracy, whose slogans are still employed in Ukraine by all political parties without exception, including the communist, is perceived by most of the society solely as a tool for improving the welfare of ordinary citizens. Similarly, the European choice of Ukraine is supported by the population in expectations of financial assistance from the EU and improvement of material situation.

Dominance of social populism and paternalism in the Ukrainian society complicates formation of the democratic regime in the country and is very favorable for restoration of authoritarianism. Such a paternalistic approach generates the desire of the residents of eastern and south-eastern regions of Ukraine to return the country under the Russian patronship as a metropolis with a hope to get cheap gas and improve their living standards. This approach largely causes negative attitude of the Ukrainian society towards Ukraine's membership in NATO, because it does not guarantee specific material benefits.

Instrumental nature of democratic transformations in Ukraine was needed in the first place by the communist nomenclature, which under conditions of ineffective communist system tried to get into private ownership economic and natural resources of the country as well as the political power. State sovereignty and nation as the concepts were of no value for the Ukrainian party nomenclature. Gaining the state sovereignty for Ukraine was considered by the local nomenclature as a tool of appropriation of power and economic resources located in its territory disregarding the Union leadership in Moscow.

Thus, if the transformation processes in the Central and Eastern European can be considered as revolution of democratic values, then in Ukraine in 1991 it was the nomenclature revolution. The former communist nomenclature, which consolidated its power in Ukraine as a result of this revolution from the beginning, did not set a goal to build the Ukrainian state, the united nation or consolidated democracy. Its main task was and remains the appropriation of economic resources and governmental institutions in the country.

The Euro-Atlantic integration was an important aspect of transformation in the Central Europe because, as G. Mesezhnik emphasizes: «It played the role of motivational factors for deepening democratic reforms and reduced the authoritarian tendencies to return to authoritarianism in the post-communist transition period».

Thus, the Euro-Atlantic integration was considered by the Central European countries as a way of returning to Europe, which allowed:

- 1) releasing from the Soviet occupation;
- 2) withdrawing from the Russian power once and for good;
- 3) restoring a Western model of society that had existed in these countries before the communist regime, considering it as the shortest and fastest way to democracy and prosperity.

«Returning to Europe» for the ruling elite of Ukraine was not on the agenda, while opportunities and challenges on its way were

not considered relevant. The power and society in Ukraine did not consider the Soviet military forces as occupational. Ukraine simply nationalized them. Moreover, it has even strengthened the Russian military presence in its territory for 20 years and prolonged the Black Sea Fleet in Ukraine for another 25 years until 2042, thus strengthening Russia's influence and dependence on it.

As for copying the Western model of society, such a model was generally unacceptable for the current authorities of Ukraine for many economic and political reasons. The Euro-Atlantic integration not only failed to become an important aspect of transformation in Ukraine, but actually split the society into its supporters and opponents. Party of Regions, the Communist and pro-Russian forces in the country initiated a massive anti-NATO campaign, trying in this way to mobilize their electorate in the eastern and south-eastern regions in the struggle for political power in the local, parliamentary and presidential elections.

Transformation processes in Ukraine can be compared not with the Central Europe but with the countries of the «third world», for which post-colonial transition is inherent. Indeed, Ukraine for a long period of history was as inseparable part of the imperial-colonial model of the Russian Empire and the Soviet Union. Today, this model continues to dominate in Ukraine's relations with Russia.

Neocolonial system puts enormous strengths and means in geopolitical and geo-economic infrastructure, but it acts as a temporary owner of the company, that seeks to extract the maximum profit out of it now and does not think about its future. As a result, most of the Soviet technological and social infrastructure was not improved, but brought to the last depreciation degree⁹.

Superdependence of Ukraine on Russia is formed under these conditions. Capturing Ukraine economically by buying its strategic businesses, dislocating its fleet in Crimea, controlling a large number of Russian media and the Orthodox Church, Russia lays the foundation for transformation of Ukraine into its neo-colonial appendage. As a result, we will be deprived of the opportunity to make our own decisions in both domestic and foreign policy domain¹⁰.

Thus, for 20 years, Ukraine has failed to overcome the main problems and solve the main tasks of the post-colonial transition. Lack of political will of the state leaders for the radical economic reform created favorable environment for reproduction of the colonial rule in the form neocolonialism¹¹.

Head of Russian Levada-Center Lev Gudkov very vividly characterizes specifics of «Homo Sovieticus», a person with the Soviet outlook. «Adapted and learned to live with the repressive state and power, this person is cunning, his whole life strategy is aimed at survival, often by limiting his own demands. This human is built on a system of restrictions to which he adapts himself. This man is afraid of everything new, the unknown. He is burdened with many phobias, does not believe in propaganda and neither has he any ideas about the future. He relays on the government as on paternalistic power, which should provide him with modest existence and guarantees for the future, but at the same time he treats this power with great suspicion, because does not believe in its promises. These features are being reproduced today»¹².

Thus, this social environment, which consists of the former Soviet people, can not be supportive for economic reforms and democracy in the country as well as for the European integration in equal measure, because it does not share the European democratic values.

Typically, such social environment is represented in the province or in the industrial areas, which are in a state of stagnation. According to Lev Gudkov the industrial Russia, rural areas that do not develop and the Eastern Ukraine fall under this category¹³.

Neocolonial development model of Ukraine and its relations with Russia are conditioned not only by Russian interests, but also by the internal Ukrainian political and socio-cultural factors. Ruling political class developed by the system of colonial relations is the most significant of them. «Instead of productive national bourgeoisie there is a surrogate comprador and cosmopolitan ruling class. This pro-bourgeoisie embryo is based on two segments: the communist and Komsomol nomenclature and criminal groups making up symbiosis. Instead of highly organized and liquid national private capital we have in Ukraine predominantly clan, nomenclature, and state monopoly capital infected by metastases of corruption and bribery»¹⁴.

The presence of such ruling class is common to all post-communist countries. In Polish sociology such ruling class is called «transfer class».

The main economic feature of political regimes established by transfer classes is a method of appropriation of power and property. Its essence is in redistribution of resources and capture of control for the rent sources. The sources of such rents in one case are the administrative resources and public services, in the second — land and natural

resources and in the third — both. In countries with export-oriented economies (Russia, Kazakhstan), according to A. Ryabov, access to natural rent is critical. In countries with scarce resource main «control for the sources of fiscal and administrative rent is essential»¹⁵. «Unending struggle for resource allocation leads to chronic weakness and volatility of political and social institutions. Competitive groups are not interested in establishing rules and procedures — they prefer to play with the rules, not according to the rules. As a result the property institution intended to play a leading role in the legal framework of a market economy, becomes arbitrary as under feudalism»¹⁶.

«Privatization of administrative resources by bureaucracy without accountability mechanisms and forms of public control creates corrupt environment. Government services are generally subject to sales and public services are a tool for collection of rents and fees from the public and businesses and for creating favorable environment for businesses supported by the officials»¹⁷.

The main source of surplus profits and dominance of these transfer classes in politics and business is in gaining exclusive access to administrative, fiscal and natural rent that becomes possible in conditions of ownership for political power. That is why these classes are called oligarchy. Their common goal is to preserve exclusive access to power and resources, and conserve the transition state of the society for as long as possible. In order to maintain its monopoly position the transfer classes are trying to establish authoritarian regimes in countries, where they dominate. Democratic regimes also create conditions for political and economic competition, in which such transfer classes are non-competitive.

Statehood and state sovereignty are not values for the transfer classes.

The transfer classes are not interested in institutions of civil society, which can create political competition for the ruling oligarchy. The weakness of the civil society and government institutions makes it impossible to implement long-term national strategies. Weak institutions enable various elite groups to focus on implementation of short-term, mainly corporate and group goals. Consequently, such systems do not facilitate implementation of the reforms and national development. «As a rule, all decisions are made on the top, but the responsibility for poor decisions are shifted by presidents and prime ministers to lower policy levels»¹⁸.

Personification of power and clientism of power relations are most essential features of authoritarian regimes in the post-Soviet capitalism, to which Ukraine certainly belongs. This is the demand of the rent economy and exclusive access to governance concentrated in the hands of a very narrow circle of political actors.

For example, in Kazakhstan and Uzbekistan daughters of local presidents strike the keynote of policy, while a list of Putin supporters and colleagues from KGB, who either occupy the leading positions in the strategically important areas or appoint there their children, is very long¹⁹.

Largely, formation of the oligarchic system and authoritarian regime in Ukraine has become possible due to the absence of the national process that would lead to creation of the united Ukrainian nation, the carrier of national interests and the source of the national power elite, which encourage formation of sustainable Ukrainian statehood.

Ukrainian researcher of the Soviet colonial legacy Andrei Kholyavka states: «The political, economic and cultural power in the independent Ukraine was captured by the former local colonial administration»²⁰.

«They are well aware that continuation of their power, well-being and physical survival is only possible with further maintenance of cultural and psychological situation created by the Russian colonialism. This is the explanation of artificial inhibition of Ukrainianization processes»²¹. «Spokesman of neocolonialism persuade Ukrainians that the natural reaction of people to external pressure or aggression is nothing but «zoological nationalism», resistance to Russification is extremism and incitement of ethnic hatred, while manifestation of basic national consciousness is fascism»²².

Thus, Ukrainophobia as the social policy is an important component for forming the authoritarian regime in Ukraine. The policy aims at implementation of tasks common with Russia, which include:

- establishing and strengthening Russification of Ukraine;
- displacement of the Ukrainian language from all spheres of public life, including state bodies and state attributes, and its replacement with the Russian language;
- full Russification of information and cultural domain as well as educational sphere;
- assigning the Russian language with official status;

- formation of «Small Russian» identity of the Ukrainian society;
- prevention of the historical memory revival; cultivation of the Soviet and Russian heritage, where Ukraine is treated as an integral part of the Russian state;
- implantation of Russian state ideology and Russian political stereotypes in the public awareness of the Ukrainian population so that it becomes defender of the national interests of Russian than the interests of Ukraine;
- implanting into the public consciousness the idea that the leaders of Ukraine, who fought for its independence, are war criminals or fascists.

The ruling oligarchic elite in Ukraine uses the Russian information expansion as a powerful external resource for marginalizing and creolization of Ukrainians for transforming them into «Little Russian» society based on the Russian-Soviet identity in order to build Little Russia in the territory of Ukraine. The project called «Ukrainian state» is as hostile for the ruling political class as for Russia. Therefore, instead of Kuchma's slogan «Ukraine is not Russia» in the humanitarian sphere they use ideological clichés «Ukraine is the second Russia». This slogan emphasizes common humanitarian space of Ukraine and Russia based on the shared ideological and cultural values, including the Russian language, belonging to the Russian Orthodox and Soviet-Russian cultural tradition, the Russian mentality and at the same time on dismissive, generally hostile attitude to the Ukrainian national and cultural values.

In the new millennium a new phase of transformations in Ukraine began. This period is characterized by new trends that have emerged in the economic, political and humanitarian spheres of public life in Ukraine.

There are three dominant tendencies in the economic sphere. First, the process of economic growth began after the economic collapse and disintegration of trade, economic and industrial relations. The sharp drop in GDP in the 1990's changed for its growth from 5% to 7% annually in the first half of the 2000's. Gradually industrial production began to recover and the national economy adapted to the needs of both domestic and foreign markets — to develop.

Second, economic growth and introduction of the market elements gave rise to the middle class, small and medium business. Third, most importantly, at the beginning of the 2000's the state property and economic resources of the country were finally dis-

tributed between the three regional clan-oligarchic groups: Kyiv, Dnipropetrovsk and Donetsk and then they began keenly struggling for redistribution of the resources and power.

Fourth, gap between the rich and the poor appeared in the socio-economic sphere, when more than 80% of the national wealth was concentrated in the hands of 100 families, while nearly half of the society remained below the poverty line. This material stratification of the society put forward a request for social justice and conditioned the social and economic discrepancy forming economic background for the «Orange Revolution». The oligarchy responded to the worsening socio-economic relations by closure of social elevators and vertical channels for mobilization of social groups. In this way development of social and economic conflict formed a revolutionary situation.

The oligarchic «democracy» was logically ended by establishment of the authoritarian regime in the country. Final division of state property and state power between the major class-oligarchic groups in Ukraine ignited among them a keen struggle for the monopoly of power and property, which inevitably demanded establishment of the authoritarian forms of state administration in the country.

During the Orange Revolution axis of social differentiation developed from the socio-economic and ethnic-cultural into authoritarian liberal plane. Parties of the revolutionary opposition chose the national-cultural plane for political mobilization of the eastern and western regions of Ukraine. The Donetsk oligarchic groups were based on the eastern and south-eastern regions of Ukraine, where the Soviet colonial mentality dominated and where, consequently, the Party of Regions exploited anti-NATO, anti-European, anti-Ukrainian and anti-national slogans. The population of the western and central parts of Ukraine supported the national revival idea and the European democratic choice and supported the Orange Revolution.

The Orange Revolution also changed aligning of forces among the oligarchy. With the President Kuchma's resignation the Dnipropetrovsk clan lost its influence on the process of privatization and state power. After the revolution the Ukrainian oligarchs began to gather mainly around the Donetsk clan-oligarchic groups. Leaders of the Orange Revolution after coming to power also began incorporating into the rental economy, trying to get their share of the rents of power and property. This striving eventually led to their final failure and loss of power, and society — the loss of democratic achievements.

As a result, the current government of Ukraine decided to neutralize the social tension and conflict in the society by transforming it into inter-regional and internal conflict, thereby increasing confrontation between the Eastern and Western regions of Ukraine, between the Ukrainian-speaking and Russian-speaking Ukrainians. Thus, development of the authoritarian regime in Ukraine is accompanied by shifting the main conflict of confrontation from the socio-economic into the linguistic and cultural sphere.

The most vulnerable populations, namely, pensioners, residents of rural and disadvantaged regions, marginal social strata became the social base of authoritarianism in Ukraine. Economic paternalism and provincial-authoritarian thinking is typical for these populations. The social base of authoritarianism in Ukraine is distinguished by its regional peculiarities. Residents of the eastern and south-eastern regions, where the public opinion is based on the patterns of the Soviet colonial behavior and outlook, associated with a focus on Russia as the former metropolis and a common state, are the core supporters of the authoritarian regime in Ukraine.

Experience of the Central European states of releasing from the authoritarian regime demonstrates the need to replace the following components of the political system: social base, political culture, political elite, opposition, electoral system, political institutions of government, constitution, political ideology and external support.

Formation of the democracy social basis is the main task of democratic transformations impossible without massive support from the society. Such social base is formed of the younger generation and intellectual elite not developed under the influence of the communist regime. Civil society, independent media, associations of small and medium businesses occupy central place in formation of the social basis of democracy. Democracy requires a critical mass of domestic actors.

The peculiarity of the social base of democracy in Ukraine is in its significant regional differences. A level of political culture of the population in the eastern and south-eastern regions of Ukraine with domination of consumerism, the Soviet political culture with elements of criminal culture and colonial stereotypes of behavior, is very low. This state of social consciousness is extremely favorable for strengthening authoritarianism in the country. The western region, on the contrary, has a sustainable historical traditions of introducing elements of democracy and focused rather on the national and democratic values

than on the consumer needs. Therefore, the political culture and political activity in this region is considerably higher than in the eastern and south-eastern regions of Ukraine. It's no coincidence that this region is the electoral core of the democratic forces.

Experience of the Visegrad Group shows that even with passivity and consumer sentiment of the population democratic transformations are possible in the presence of a consolidated political elite and unification of the opposition in the strong and disciplined organization. Consolidated democracy is impossible without consolidated elite. Due to such elite formations it became possible to carry out democratic reforms in such countries such as the Czech Republic, Hungary and Poland. A clear-cut strategy of opposition forces on dismantling of the authoritarian regime, restoration of democracy and the economic and political reforms insured the unconditional victory for the democratic forces in these countries.

For example, the democratic changes in Poland were carried out through a combination of intellectual and media opposition, united by a strong organization, which was the Solidarity movement. Polish experience also indicates that often consensus between the old ruling elite and the opposition is related to the national identity issue. These are the united efforts of parties varying in their ideologies for the sake of the nation. Consensus on the national identity in the Polish elite was achieved due to a unifying role of the Catholic Church. Ukraine, unfortunately, can not use this example, because the consolidated Ukrainian nation is not yet formed, so the national identity is not a matter of consensus. Instead, it became a matter of acute national and cultural conflict that tends to escalate. Unlike Poland, the Hungarian democratic opposition was politically and ideologically fragmented. It did not have its own intellectual project for building the democratic Hungary. However, it has reached a consensus on the national issue, including the Hungarian minorities abroad with the reform wing of the Hungarian Socialist Party. Based on this consensus the reformers of the Hungarian Socialist Party assumed a dominating role in the democratic transformation in Hungary.

Ukraine has neither consensus elite, nor the national elite in general. However, this does not mean that it is impossible to reach consensus in Ukraine. For the first time this consensus was reached in 1991 between the national communists and national democrats on the state sovereignty of Ukraine resulting in peaceful «nomenclature revolution». The consensus among the regional elites was

achieved during Orange Revolution, which also took place peacefully. However, this consensus related only to the rights on rent for power and property in the country. Thus, the ruling elite in Ukraine, as well as opposition counter-elite were oriented not on the national interests, but on their share in the rent economy and privatization of power. That is why the opposition parties are formed and united not on the ideological basis, but on the basis of business interests and political ambitions of their leaders.

Political parties in Ukraine are extremely personalized. They are created for certain persons to serve their private interests and interests of their inner circle. This is one reason, why the Ukrainian opposition is not able to consolidate and unite the general population.

The electoral system is only a mechanism to represent the interests of society and political forces that are trying to promote the interests of those in power. Therefore, electoral democracy does not ensure a consolidated democracy. So there is no direct correlation between democracy and majoritarian or proportional election systems.

If the parties do not adhere to democratic principles during the election and during activities in the parliament, they contribute to formation of authoritarianism. Quality of the parliament is determined primarily by its representation from society, political parties and elites. The critical point is that the electoral system should be the most transparent, prevent fraud and ensure maximum voting turnout and majority rule of the people.

Permanent Constitution serves a guarantee of democracy. Experience of Slovakia and Ukraine shows that authoritarian leaders that came to power as a result of parliamentary or presidential elections, first tried to change the Constitution. Imperfections in the Constitution allow manipulating laws to establish the authoritarian regime, but the existing constitutional framework significantly complicates the process, particularly in making fundamental changes only by the constitutional majority in the parliament.

The steps to facilitate democracy revival or the agenda of the major challenges for Ukraine are as follows.

Experience of the Eastern European countries shows that the victory over authoritarianism is possible only by implementation of a well-thought-out and long-standing action strategy of the consolidated opposition. These actions include:

- 1) consolidation of the opposition on the ideological basis and mobilization of the democracy social basis;

- 2) maximal prevention of fraud and loss of votes;
- 3) active involvement of NGOs and civil society in the election process;
- 4) support of independent mass media;
- 5) discrediting of the authoritarian rule in the public consciousness;
- 6) restoration of the Constitution deformed by the authoritarian regime and reorganization of the Constitutional Court activities;
- 7) elimination of distortions in legislation and restoration of the democratic mechanisms in the political system;
- 8) exposure of the representatives of supreme power, the judiciary, the law enforcement and security bodies involved in repression against political opponents and civil society;
- 9) implementation of radical reforms in the key public sectors: health care, education, taxation and social welfare, humanitarian sphere.

Fast and peaceful transition from communist authoritarian regimes to democracy in the Central Europe is primarily explained by the fact that these changes were directly related to the European and Euro-Atlantic integration.

The NATO membership not only provided to these countries irreversible democratic reforms, but also made it impossible to restore authoritarianism in the post-communist transition.

Alliance through its mechanisms restrained monopolization of power and property by transfer classes in the post-communist countries. NATO and EU membership imposed severe restrictions on activities of the transfer classes in all post-communist countries of the Central and Eastern Europe. After signing the relevant documents as the pre-accession countries almost all governments of the Central and Eastern European countries were to pursue the same policy regardless of their political or party belonging²³.

Sustainable and strong ties of the post-Soviet countries with NATO and EU countries, through which it is possible to exert an external democratic influence, plays an important role in strengthening democracy. The EU and NATO influence Ukraine, but this influence is offset by a stronger impact of Russia. This impact had various focuses in different historical periods. In fact, in the late 1980's — early 1990's, democratic processes in Ukraine were initiated by powerful impact of democratic ideas in Russia. However, in the 2000's the focus direction shifted from democracy to authoritarian.

Comparative analysis of transformation processes in the Central and Eastern Europe and Ukraine demonstrates profound differences between these processes along with some similarity. The agenda of social changes in Ukraine is much more complex than in the countries of the Central and Eastern Europe, where establishment of democracy was primarily influenced by external factors. The EU and NATO accession made it possible for these countries to compensate for the lack of the consolidated elite and support of the general public. The idea of EU and NATO membership became a consolidating factor for these elites.

Ukraine has lost the possibility of such external support of its democratic processes, at least for a certain period of history. Obviously, the EU and NATO in the process of their expansion took into consideration qualitatively different social base of the former Soviet Union. These organizations did not aim at integration of the post-Soviet countries into the European Union space or the Euro-Atlantic security domain. They target was to avoid creation of the new Soviet or Russian Union, which would have anti-Western orientation, i.e. restoration of the Union.

Ukraine had a chance to access NATO, but Ukrainian elite is still too much sovietized and colonized.

The model needed for Ukraine should consider its historical, geopolitical and mentality specifics. Thus, Ukraine faces the following immediate historical tasks: elimination of Soviet practices, decolonization, de-Russification, democratization, de-tycoonization, Europeanization and formation of a strong intellectual opposition and elite consensus on the model of the future of Ukraine and development of a clear strategy for social changes.

Elimination of Soviet practices was necessary and important element in all transformation processes in the Central and Eastern Europe. Visegrad countries considered it as liberation from the Soviet occupation and the removal of Communist collaborationist parties from power. Elimination of Soviet practices in the Baltic States was also seen as dismantling of the occupation regime and return to the state and social system that had existed before 1939.

Elimination of the Soviet practices in Ukraine was incomplete. Moreover, an intensive restoration of the Soviet regime elements and Soviet social consciousness began. Under the influence of returning to the Soviet practices the society focuses its attention rather on the past than on the future of the country. So without complete

elimination of the Soviet practices it is impossible to think about implementing a development strategy for Ukraine. Elimination of the Soviet practices should be comprehensive and cover the following areas: the public administration, law, education, culture, information and humanitarian spheres.

Until now the public administration in Ukraine remains largely Soviet. So elimination of Soviet practices from the state institutions provides dismantling vestiges of the Soviet administration system and its replacement with a modern system of public administration. It also includes such tasks as administrative reform, replacing the old Soviet staff with young educated professionals, transition to a modern system of administration staff training.

The legislative framework of Ukraine is still composed of the old Soviet laws that preserve and reproduce the Soviet system of social relations. So elimination of the Soviet practices from legislation provides for a comprehensive revision of the criminal, civil, administrative, economic laws adopted in the Soviet Union.

Elimination of the Soviet practices in humanitarian sphere includes rejection of the Soviet communist ideology symbols and revision of the history of Soviet Ukraine in the context of the Ukrainian national interests and traditions, overcoming Soviet myths and stereotypes, consumerism and paternalism in public consciousness. Particular attention should be given to elimination of the Soviet practices in education and culture, where the elements of the Soviet culture are still preserved and cultivated.

Decolonization mainly relates to the processes of formation of the Ukrainian nation and the national economy.

The following tasks should be fulfilled in the economic sphere:

- reduction of energy dependence on Russia;
- balancing of the trade and economic relations and reduction of the economic dependence on Russia;
- integration of the Ukrainian economy into the system of international industrial cooperation.

The tasks in the political sphere are as follows:

- refusal from the Russian military presence in the territory of Ukraine and conversion of the sites of the RF Black Sea Navy location;
- formation of the Ukrainian national elite on the Ukrainian national and European values and traditions;

- getting beyond Russia control, which implies restriction of its political and economic influence on the Ukrainian state service workers, policy makers, political leaders, state bodies, HR policy, public opinion and domestic situation in Ukraine.

Decolonization in the humanitarian sphere means primarily de-Russification of the communication and information sphere, namely radio, television, printed media, Internet, education and culture. Language policy for observing the rights of Ukrainians as the titular nation and the national minorities should focus on proportional composition of ethnic population in Ukraine.

Decolonization should proceed objectively on the basis of social and economic counter-productivity of this idle political class. However, this process differs depending on the political regime. In the authoritarian countries, it is redistribution, legal or illegal confiscation of the oligarchic capital for the benefit of the family of the president and its inner circle. In other cases, this process is done by removing the oligarchs from power, or, as defined by the Russian President Vladimir Putin, «equidistant from the government», including their imprisonment. Democratic mechanisms of deprivation of the transfer classes from the right for rent of power and property involve separation of business from politics. These mechanisms are well developed in the Western democracies. It is important for Ukraine to adopt and implement these mechanisms in practice.

Europeanization provides a wide range of activities on formation of the European democratic values, political culture and European cultural traditions in the Ukrainian society, which generally provides for establishment and development of the civil society in Ukraine.

Experience of the Visegrad countries and the steps they have taken towards democracy should be adopted in Ukraine. Obviously, Ukraine should initiate the second round of transformation from authoritarianism to democracy, if it wants to remain independent sovereign state and to preserve the Ukrainian nation.